

МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ИННОВАЦИОН ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.17.60.040>

*Пахратдинова Рита Отеулиевна,
Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети катта ўқитувчиси*

Аннотация: Мақолада умумий ўрта таълим мактабларида технология фани дарслари уч босқичда таъкил этилиши масалалари, ўқувчиларни жисмоний томондан тўғри ривожлантириши, меҳнат олами ва кишилари, меҳнат қуроллари ва амаллари, асосий ишлаб чиқариши соҳалари ва касблар билан таништириши, иш қуролларидан фойдаланиши орқали касб танлашга йўналтириши масаласи ёритилган.

Калит сўзлар: мактаб, ўқувчи, таълим, тарбия, инновация, технология, кластер, усул, фаолият, лойиҳа, билим, кўникма, касб.

ТЕХНОЛОГИИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

Пахратдинова Рита Отеулиевна,

*Старший преподаватель Каракалпакского государственного университета
им. Бердах.*

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы организации занятий технологией в общеобразовательных школах в три этапа, правильного физического развития учащихся, ознакомления с миром труда и людей, инструментов и практик, основных производств и профессий, профориентацией посредством использования инструменты

Ключевые слова: школа, студент, образование, воспитание, инновации, технология, кластер, метод, деятельность, проект, знания, умение, профессия.

TECHNOLOGIES OF DESIGN OF INNOVATIVE CREATIVE ACTIVITIES OF SCHOOL STUDENTS

Paxratdinova Rita Oteulievna,

He is a senior lecturer at Berdakh Karakalpak State University

Summary: The article deals with the organization of technology science classes in general secondary schools in three stages, the correct physical development of students, acquaintance with the world of work and people, tools and practices, the main industries and professions, career guidance through the use of tools

Keywords: school, student, education, upbringing, innovation, technology, cluster, method, activity, project, knowledge, skill, profession.

Янги билимларни бериш, меҳнат кўникмаларини шакллантириш дарсла-ри моҳиятига кўра таълим жараёнида асосий ўринни эгаллайди. Мазкур дарслар икки йўналишда: назарий дарслар ва амлий дарслар (ёки машғулотлар) тарзида ташкил этилади. Бу дарс типининг асосий вазифаси ўқувчиларга ўрганилаётган фан ёки ўқув предметида оид янги маълумот ва тушунчаларни (қонуниятларни, қоидаларни, ғояларни, фактларни) бериш, ўргатиш орқали уларнинг билими, дунёқарашларини кенгайтиришдир. Билимларни ўзлаштириш кенг қамровли тушунчадир. Ўзлаштиришнинг уч хил даражаси мавжуд: а) билимни идрок этиш, маъносини тушуниш, хотирада сақлаш даражасида ўзлаштириш; б) билимларни ўқшаш шароитларга татбиқ эта олиш даражасида ўзлаштириш; в) билимларни янги шароитларга татбиқ эта олиш даражасида ўзлаштириш.

Ўқувчилар янги ўқув материални ўрганиш дарсларида билимларни ўз

сўзлари билан айтиб бера олиш, ўрганилган билимларга доир факт келтира олиш, бугун ўрганилган билимларни олдин эгалланган билимлардан ажрата билиш даражасида ўзлаштирмоғи лозим. Бу дарс типидида куйидаги вазифалар ҳал этилади: ўқув материалнинг асосий ғояси, мақсадини англаш; шу билимларни инсон фаолиятидаги аҳамиятини фаҳмлаш; янги ўқув материалга оид билимларнинг умумий қурилишини идрок этиш; уларнинг асосий хусусиятларини тушуниш; ўрганилган билимни қайта эсга олиш йўлини ва уни амалиётга татбиқ эта олиш йўллари эгаллаш. Бу ишлар одатда назарий дарсларда амалга оширилади. Амалий машғулотларда эса ўқувчиларда янги меҳнат кўникмалари шакллантирилади. Бу дарслар ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бу берилган назарий маълумотларни ўқувчилар томонидан амалда синаб кўришга ва шу орқали мавзу бўйича олинган дастлабки билимларни янада кенгроқ ўзлаштиришга ҳамда мустаҳкамлашга

олиб келади. Меҳнат кўникмаларини сингдиришга қаратилган амалий машғулотлар куйидаги уч хил кўринишда – даражада амалга оширилади:

- биринчи даража ёки бошланғич босқич – асбоб-ускуна, механизм ва машиналарнинг тузилишини, уларни ишга созлашни ҳамда материалларнинг турлари, хоссалари, ишлатилишини ўрганишга оид амалий машғулотлар;

- иккинчи даража ёки ўрта босқич – бирор иш усули (операцияси) ни бажаришни ҳамда асбоб-ускуналарни ишлатишни ўрганишга оид амалий машғулотлар;

- учинчи даража ёки юқори босқич – бирор турдаги деталь ёки буюмлар-ни тайёрлашга оид амалий машғулотлар.

Ўқувчиларнинг ижодий ишларини ташкил этишда тўртинчи босқич ишларини ҳам ўтказиш мумкин. Бунда тўртинчи босқичдаги ишлар буюмни такомиллаштириш, хизмат доирасини кенгайтириш каби ишлардан иборат бўлади.

Янги билимларни бериш, меҳнат кўникмаларини шакллантириш дарсларида қўлланиладиган педагогик технологияларга тренинг, ижодий масала, морфологик жадвал, ақлий ҳужум, семинар, мунозара, мозаика, эстафета ва бошқа шу каби усулларни киритиш мумкин [13].

Кластер ва БББ усулларидадан фойдаланиш. Ўқувчиларга мавзулар бўйича маълумот ва тушунчалар бериш дарсларида кластер, яъни тармоқла-ниш усулидан фойдаланиш мумкин. Бунда дарсдан олдинги тайёргарлик ишлари учун бир мунча кўп вақт сарфланади. Дарс жараёнида эса ўқитувчи фақатгина ўқувчиларнинг фикрларини йўналтириш, улар билдирган ёки ифода этган тушунчаларни умумлаштириш, хулоса чиқариш билан кифояланади. Масалан токарлик-винткесар станокларининг тузилиши ва ишлати-лишига оид мавзунини ўрганиш ўқувчиларга бироз оғирлик қилиши мумкин. Шунинг учун биз бу мавзунини ўрганишда кластер ва БББ усуллари таниладик. Чунки бу усуллар соддалиги, ортиқча оварагарчиликлар келтириб чиқармаслиги билан ўқитувчи учун ҳам, ўқувчилар учун ҳам қулайдир.

Масалан ўқувчиларга кластер усули ёрдамида токарлик станоклари-нинг асосий турларини ўргатишда 5-6-расмларда ифодаланган кластер усулидан фойдаланиш мумкин. Бунда кластер усулида металл кесиш станокларининг асосий турлари кўрсатилган бўлиб, бу расмлар воситасида ўқувчилар металл кесиш станокларининг асосий турларини яхши эслаб қоладилар. Бу усулнинг афзаллиги ҳам шундадир.

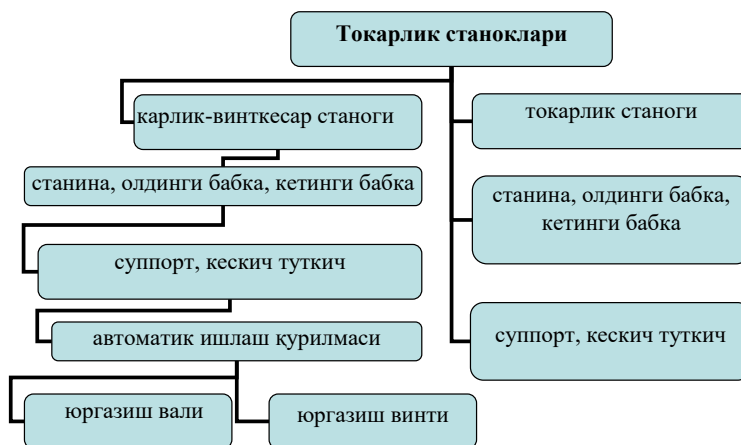
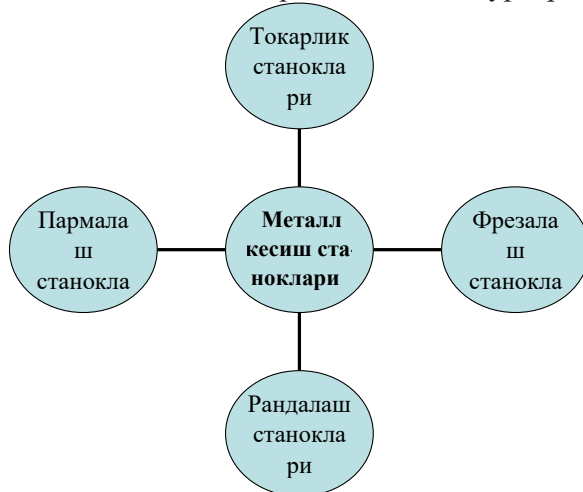
7-расм воситасида эса ўқувчилар токарлик ва токарлик-винткесар станогининг асосий фарқини тезда илғаб оладилар.

8-расмдан токарлик-винткесар станогидида бажариладиган иш турлари кўрсатилган бўлиб, бу шакл воситасида ўқувчилар токарлик-винткесар станогидида бажариладиган иш турларини осонгина тасаввур эта олдилар.

3-жадвалда берилган маълумотлар эса БББ усулида ўқувчиларнинг билган, билиб олган ва билишни истаган маълумотларни аниқлаш имконини беради. Бу усулнинг муҳим жиҳати шундаки, бунда ўқитувчи ўз фаолиятини таҳлил қилиши,

Ўқувчиларнинг эса қандай малумотларни билишни исташларини ташҳис қилиши мумкин.

5-расм. Металл кесиш станокларининг асосий турлари (1-кўриниш).

7-расм. Токарлик-винткесар ва токарлик станокларининг асосий фарқи.

8-расм. Токарлик-винткесар станогиида бажариладиган асосий иш турлари.

Биламан	Билиб олдим	Билишни хоҳлайман
Токарлик станокла-рининг тузилишини	Токарлик станогида йўнишни	Токарлик станогида резьба очишни
Токарлик кескичлари-нинг турларини	Токарлик кескичлари-ни ишлатишни	Кескичларни чарх-лашни
Токарликда ишлатиладиган мосламаларни	Мосламаларни ишга созлашни	Уч кулачокли патрон-нинг ички тузилишини
...

3-жадвал. Б-Б-Б усулида ўқувчилар эгаллаган ва билишни истаган маълумотларни аниқлаш.

Шундай қилиб юқорида фойдаланилган усуллар орқали VII синфда технология фани дарсларида “Машина, механизм, станок ва мосламалар” бўлимини интерфаол методларни қўллаб ўқитиш анънавий усуллар билан ўқитишга нисбатан самарали бўлиши маълум бўлди. Бундай машғулотларни ташкил қилиш орқали, биринчидан, ўқувчиларнинг ўз устларида ишлаш қобилиятини ривожлантиришга; иккинчидан, машғулотларда уларнинг фаоллигини оширишга, оғзаки фикр юритиш, кўриш ва сезиши хислатларини ўстиришга; учинчидан хотирасини мустаҳкамлашга, тафаккур қила олиш қобилиятини яхшилашга эришамиз.

Ролли ўйинлар усули. Маълумки, инсон организми учун сабзавот ва мевалар таркибидаги моддаларнинг аҳамияти катта [12]. Шу сабабли ўқувчиларга таом тайёрлаш, қишлоқ хўжалиги экинларига оид машғулотларда мева ва сабзавотлар, уларнинг шифобахш хусусиятлари, келиб чиқиш тарихи ҳақидаги маълумотлар бериб борилади. Бундай машғулотларда ўқувчиларнинг фаоллигини ошириш учун кичик гуруҳларда ишлаш усулининг ролли ўйин кўринишини қўллаш мумкин. Бу усулни қўллаш учун синф ўқувчилари тўрт гуруҳга бўлинади. Бунда 1-гуруҳ “Тарихчилар”, 2-гуруҳ “Табиатшунослар”, 3-гуруҳ “Пазандалар”, 4-гуруҳ “Назоратчилар” деб номланади. Номланишидан ҳам аён бўладики, “Тарихчилар” гуруҳи аъзолари сабзавот ва меваларнинг келиб чиқиши тарихи ҳақида; “Табиатшунослар” сабзавот ва меваларнинг таркиби, турлари, ўсиш шароитлари ҳақида; “Пазандалар” эса сабзавот ва мевалардан фойдаланиш, қайта ишлов бериш ҳақидаги маълумотларни ўрганиб, ўша сабзавот ёки мева тимсолига кириб гапириб беришади.

“Назоратчилар” эса юқордаги ишларга балл (баҳо) қўйиб борадилар. Юқорида айтилган фикрларни қуйидаги мавзу мисолида кўрсатишга ҳаракат қиламиз.

Мавзу: Ўлкамизда етиштириладиган сабзавот ва мевалар.

Мақсад: Ўқувчиларга ўлкамизда етиштириладиган турли сабзавот ва мевалар, уларнинг келиб чиқиши, таркиби, шифобахш хусусиятлари, қайта ишлов бериш кабилар ҳақида маълумот бериш.

Жихоз: Турли хил сабзавот ва мевалар, расм, схемалар, дунё харитаси.

Дарснинг бориши. Хурматли ўқувчилар! Маълумки, серкўёш, жаннат-макон ўлкамизда турли хил сабзавот ва мевалар етиштирилади. Бугунги дарсимизда сизлар билан картошка, помидор, турп, шалғом, пиёз, беҳи ҳақида, уларнинг келиб чиқиши, таркиби, шифобахш хусусиятлари, уларга қайта ишлов бериш кабилар ҳақидаги маълумотларни ўрганамиз. Аввал келишганимиздек, сўзни гуруҳ аъзоларига берамиз.

Картошка ҳақида. 1-ўқувчи: Мен картошкман. Менинг асл ватаним – Жанубий Америка. XVI асрда Европага олиб келишган. XVIII асрда Францияга ўтганман. Мени бу ерда “Ер олмаси” деб ҳам аташарди. Сизларнинг юртингизда 120 йилдан бери экила бошлаганман.

2-ўқувчи: Мени “Иккинчи нон” деб ҳам таърифлайдилар, чунки менинг таркибимдаги озуқа моддаларнинг тўқ тугарлиги нондан қолишмайди. Менинг

таркибимда 18% крахмал, 2% оксил, 1% шакар моддаси ва бир қанча витаминлар бор.

3-ўқувчи: Мендан турли хил лаззатли таомлар тайёрлашади. Мендан бифстронинг, картошка манти, картошка қуймоқ ва турли таомлар солинади. Яна картошкани пўстлоғини қайнатиб сувини тиндириб, докадан ўтказиш керак ва ундан сувини крахмал ўрнида фойдаланиш мумкин. Қуйган жойга ҳам картошкани бўлиб қўйса даво бўлади.

Помидор ҳақида. 1-ўқувчи: Менинг ватаним – Жанубий Америка. Мен Жанубий Америкадан Перуга, Перудан Испанияга, Испаниядан Европага келтирилганман. XVI асрда Европадан Ўрта денгиз ҳавзаларидаги мамлакатларга тарқалганман. Кейинчалик мен Греция орқали Туркияга ва бу ердан 1850 йилда Қиримга келтирилганман. Қиримда мени “Муҳаббат олмаси” деб атаганлар.

2-ўқувчи: Мен қуёш нурида жуда ҳам мазали бўлиб пишаман. Менинг носқовоқ, юрак, тимики, жийна, қора бургут, чилги, картошка палак, “Ўзбекистон” нави каби қариндошларим бор.

3-ўқувчи: Мендан тоmatлар, помидор соки, турли хил салатлар тайёрлайдилар, овқатларга солинса ажойиб мазза бераман. Ари чакса ўша жойга памидорни 2 га бўлиб қўйилса арини захрини тортиб оламан.

Шалғом ҳақида. 1-ўқувчи: Мен – Шалғомман, мен ҳамма жойда ўсаман. Россия ва Ўзбекистонда кўп тарқалганман.

2-ўқувчи: Мени ҳавоси салқинроқ жойларга экилса тахирлигим йўқ, камтомир, хандалакдек катта, бир қайновда сарикёғдек мулойим пишадиган бўлиб етиламан. Мен Ўзбекистон ерида оқ, қизил ва зангори пўчоқли ва сал тахирроқ етиламан. Россияда эса мен пўчоғим ҳам, эгим ҳам сарик ва таъмим ширин, картошқасимон бўламан.

3-ўқувчи: Мен айниқса куз, қиш ва баҳор фаслларида шамоллаш ва грипп касалликларига қарши яхши давоман. Франциялик олимлар мени устимда иш олиб бориб, шундай хулосага келдиларки, мендан арзон ёнилғи олиш мумкин экан. Менинг 100 кг мимдан 100-120 литр ёнилғи спирти ажратиш олишади. Бу деган сўз – бу ўсимликни кўплаб экиб, ундан олинган спирт билан автомашиналарни юргизиш ва спирт лампалари ясаб, электр энергияни тежаш мумкин.

Беҳи ҳақида. 1-ўқувчи: Мен жуда қадимги мевалариданман, Ватаним – Эрон, Кавказ, Туркиядир. Жаҳонга, жумладан, Ўрта Осиёга ана шу жойлардан тарқалганман. Дехқонлар мени 4000 йилдан кўпроқ давр ичида экиб, парвариш қилиб келадилар ва мевадан баҳраманд бўладилар.

2-ўқувчи: Мен ҳам беҳиман. Ўзбекистонда менинг 20 хил навим етиштирилади. Мени тошбеҳи, нонбеҳи, нокбеҳи каби навларим бор. Оқ қиров тушгунча пишиб етиламан.

3-ўқувчи: Мендан турли салқинлантирувчи ичимликлар, мураббот тайёрлашади, шунингдек, ошга солиб пиширса ҳам бўлади. Яна беҳини ичини ўйиб ичига қийма ёки думба ёғи солиб пиширса ҳам бўлади. Мен терламани тўхтатаман. Менинг сиқиб олинган шарбатим астма касалини ҳам даволайди. Мен қон туфлашни ҳам тўхтатаман. Менинг уруғимни ўраб турган шилимшиқ парда эса қуруқ йўтал, тилдаги ачишларга фойда беради.

Пиёз ҳақида. 1-ўқувчи: Мен – Пиёзман, мен Фарғона водийсининг суғориладиган ерларига, Зарафшон ва Амударё қирғоқларидаги жойларга энг яхши сабзавот сифатида экиб маданийлаштирилганман. Бу ердан Яқин Шарқ мамлакатларига, улар орқали Европага тарқалганман. Америка қитъасига эса Хитой ва Япония орқали ўтганман.

2-ўқувчи: Менинг саксондан ортиқ навларим бор. Ўрта Осиёда менинг оқ тухум пиёз, нафармон, шалғом пиёз, ноксимон сарғиш ва ўнлаб бошқа навларим етиштирилади.

3-ўқувчи: Мен – Пиёзман, Пиёзман – етти дардга ниёзман. Гап шундаки, менинг

таркибимда фитонид деб аталувчи аччиқ ҳидли модда бор, мана шу модда билан атига бир минут фурсат ичида миллиардлаб бактерияларни қириб ташлайман. Мени иссиқ кулга кўмиб фасодли ярага боғлашса даво бўламан. Шамоллаганда, гриппга йўлиққанда менинг сутсимон сувимни бурунга томизиб нафас йўлларини очиш мумкин. Кўк пиёз қўшилган таом эса қаттиқ уйқусизликдан халос этади. Мендан турли хил салатлар тайёрлашади, таомларга кўшишади. Деярли ҳар бир таом пиёзсиз пиширилмайди.

Турп ҳақида. 1-ўқувчи: Менинг асл ватаним Япония бўлиб, тахминан 300 йил муқаддам Ўрта Осиёга келтириб экила бошланганман. Мени “Шарқ турпи”, “Дўнган турпи” деган ном билан атаганлар. Аммо қарийб бир аср илгари, мен “Марғилон турпи”, “Олтариқ турпи” каби янги ном олганман. Чунки Фарғона водийсининг ана шу ерларининг тупроғи ва суви мени етиштириш учун жуда мос келиб қолган.

2-ўқувчи: Мен – Турпман, менга яхши қаралса ҳосилим ҳам мўл, энг муҳими таъмин мазали, тахирлигим ҳам, аччиқлигим ҳам мутлақо йўқ бўлиб, нозик эгим сувликкина, қарсиллама ширин бўлади. Турпнинг турли мамлакатларда ўстириладиган турли навларнинг таркиби ҳам турлича бўлади, албатта шулардан ўрта ҳисобда олиб қарасак, 86-87% сув, 1-1,5% хужайра моддаси, 1,5-2% оқсил, 0,5-1% гача шакар моддалари, бирмунча минерал тузлар, калий, калций, фосфор, магний, марганец, темир каби моддалар, микроэлементларидан эса йод, кобальт бор.

3-ўқувчи: Мен – Турпман, мен ҳақимда Абу Али ибн Синонинг “Тиб қонунлари” китобида минг хосиятим ҳақида жуда ҳам кўп нарсалар ёзилган. Масалан, менинг сиқиб олинган сувим ва уруғимнинг ёғи кулоқдаги ел (бод)га жуда фойдали. Турпнинг қайнатилгани эса йўталга фойдали. Мени овқатдан кейин ейилса, ични юмшатаман. Ибн Сино турпни заҳарларга қар-ши дори эканлигини аниқлаган. Мендан турли хил салатлар қилиш мумкин.

Мавзу тушунтириб бўлингандан сўнг назоратчи гуруҳ аъзолари ўзларининг баҳоларини айтишади. Бундай усулдан фойдаланилса, дарсда яхши натижалар беради. Бунда ўқувчилар мавзунини яхши тушунадилар ва уларнинг нутқи ўсади. Бундай усулда дарс ўтиш ўқувчиларда дарсга қизиқиш уйғотади. Чунки бунда ўқувчилар сабзавт ва меваларнинг фойдали хусусият-лари билан бирга уларни қаердан ва қачон ватанимизга кириб келганлиги ҳақидаги маълумотларга ҳам эга бўладилар. Бинобарин уйғунлашган технологиялардан фойдаланишнинг асосий ютуқларидан бири ҳам шундадир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида” ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида”ги қонунлари. //-Т.: Шарқ, 1997.

Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат: Ўқув қўлланма. – Т.: ТДПУ, 2003. – 174 б.

3. Бабанский Ю.К. Ҳозирги замон умумий таълим мактабида ўқитиш методлари. Т.: Ўқитувчи, 1990. – 232 б.

4. Балл Г.А. Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект. М.: Педагогика, 1990. – 184 с. 120.

5. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1989. – 192 с.

6. Давлетшин М.Г. Психология технических способностей школьников Т.: Фан, 1971.

7. Йўлдошев Ж.Ф., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. Т.: Ўқитувчи, 2004. – 236 б.

8. Очиллов М. Янги педагогик технологиялар. Қарши: Насаф, 2000. – 118 б.

9. Фарберман Б.Л. Илғор педагогик технологиялар. Т.: Фан, 2000. – 125 б.